

АНОТАЦІЯ

Дяченко В. М. Наукова та культурно-просвітницька діяльність Олександра Цинкаловського. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 – історія та археологія – Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2021.

Дисертація є дослідженням у якому вперше підсумовано наукову та культурно-просвітницьку спадщину знаного археолога, історика, волинезнавця Олександра Миколайовича Цинкаловського (1898–1983). Дослідження представляє результати комплексного аналізу наукової та культурно-просвітницької діяльності вченого.

У роботі з'ясовано, що у сучасному історіографічному дискурсі наукові ідеї О. Цинкаловського та його діяльність на культурно-просвітницькій ниві представлені фрагментарними розвідками у наукових, науково-популярних, бібліографічних та періодичних виданнях. Переважна їх більшість з'явилася уже в роки незалежності України. Попри визнання його доробку як науковця, музейника, просвітянина спостерігаємо нерівномірність вивчення різних сторін творчості О. Цинкаловського та відсутність цілісного наукового дослідження.

Авторка визначила джерельну базу проблеми, що забезпечує об'єктивність наукового дослідження. Студіювання першоджерел, зокрема праць О. Цинкаловського, неопублікованих документів, що зберігаються в архівосховищах Львова, Луцька, Варшави та ін., сприяло системному вивченню наукової та культурно-просвітницької спадщини вченого й дозволило узагальнити його досягнення у цих сферах. З урахуванням класичної для просопографічних досліджень класифікації історичні

джерела запропоновано поділити на дві групи. Перший блок – персональні праці, до якого зарахуємо: 1) наукові праці вченого-історика; їх видове розмаїття – від монографій, статей, тез, рецензій, дидактичної літератури, опублікованих інтерв'ю, біобібліографічних робіт та ін. до особистого архіву – підготовлених матеріалів, варіантів статей, фрагментів монографій, конспектів лекцій та ін., виписок, поміток та ін.; 2) твори у інших жанрах – публіцистика, поезія, проза, посвяти, ессе т ін. Другий блок – джерела особового походження: щоденники, листи, автобіографії, спогади та ін. Третій блок – сімейний архів. Четвертий блок – документальні – законодавчі пам'ятки, актовий матеріал, офіційні документи, що мають дотичність до “героя”. П'ятий блок – мемуаристика та епістолярій. Шостий блок – прижиттєві ювілейні матеріали, некрологи. Сьомий блок – інтерв'ю та анкети (для сучасників). І врешті – матеріали інших джерельних типів: речові, етнографічні, усні, зображальні та ін.

Будь-яка наукова робота неможлива без обґрунтування теоретико-методологічних засад, наукового інструментарію та термінологічного апарату. Констатовано, що дослідниця використала наступні принципи (підходи): історизму, об'єктивності, науковості й наукового плюралізму, регіоналістики, міждисциплінарності, біографістики. У роботі застосовано методи, що репрезентують чотири ключові групи – філософські, загальнонаукові, спеціальнонаукові та конкретно (проблемно) наукові. Розкрито становлення методології просопографічних студій та проаналізовано сутність біографічного методу. Стверджено, що за допомогою використання біографічної та просопографічної методики вдалося краще вивчити конкретні історичні умови, у яких діяв О. Цинкаловський, мотиви його діяльності, а також встановити міжособистісні взаємини, що були визначальними для характеру його наукової роботи. Простежити становлення світогляду О. Цинкаловського

ефективно на рівні мікроісторичних, локальних процесів – історичному, географічному, культурному і політичному.

Встановлено, що основними чинниками, які зумовили формування особистості О. Цинкаловського стали родинна традиція, соціальне оточення, наукове та навчально-педагогічне середовище, особистий досвід наукової та професійної діяльності, прагнення до саморозвитку та самовдосконалення.

Проаналізовано вплив родини на формування світогляду дослідника. Стверджено, що саме виховання батьків, і особливо дідуся Павла Нітецького, визначили інтерес до української історії та культури, що пізніше знайшло своє втілення у наукових та публіцистичних працях вченого. Маючи у роду поляків, німців, татар, і перебуваючи у середовищі, далекому від рідної культури, він став справжнім патріотом України. Показано, що саме родинна традиція визначила зацікавлення Олександра Цинкаловського минулим краєм.

Показано початки культурно-просвітньої та фахової праці, розкрито роль інтелектуальних середовищ Кременця, Львова, Києва, Варшави у формуванні світогляду О. Цинкаловського. Висвітлено вплив окремих польських та українських вчених (В. Антоневич, Т. Сулімирський, І. Шедрик) на формування його як науковця.

У перших десятиріччях ХХ ст. відбувається становлення О. Цинкаловського як громадсько-політичного та культурно-освітнього діяча в обставинах Першої світової війни, Української національної революції 1917–1921 рр. Він став яскравим представником українського національного життя в Західній Волині у міжвоєнний період. Відтворено його участь у діяльності “Просвіти”, яка у міжвоєнне десятиліття була найпоширенішою формою українського культурно-просвітницького руху. На Волині значне визнання отримала “Просвіта” м. Володимира-Волинського, до якої належав О. Цинкаловський.

Стверджено, що у центрі зацікавлень О. Цинкаловського завжди були проблеми історії українського народу. Він повсякчас відстоював окремішність українців, самобутність та оригінальність їхньої минувшини, мови, культури.

У сфері наукової діяльності особливою є заслуга О. Цинкаловського у дослідженні одного з українських регіонів – Волинь. Серед вчених, які впродовж ХХ ст. писали про волинський край, О. Цинкаловському належить провідне місце. Окрім того увагу дослідника привернули також Холмщина, Лемківщина та Підляшшя.

Роль Олександра Цинкаловського в українській історичній науці визначають наступні щонайменше десять напрямків його досліджень. На підставі власних досліджень та запропонованих у вітчизняній історіографії поділів виділимо такі: дослідження старовинної історії Волині, усіх археологічних культур, починаючи від палеоліту і до епохи заліза включно з виділення місцевих культур; виявлення, фіксація і збереження пам'яток матеріальних культур; дослідження дерев'яних і кам'яних архітектурних споруд, пам'яток архітектури; сакральне мистецтво – церкви домонгольського, монгольського і післямонгольського часу (на Волині, в Галичині, на Лемківщині); хрести-енколпіони, дерев'яні і камінні хрести, виставки ікон; історико-краєзнавчі нариси, особливо виділяється синтетичне дослідження із історичного краєзнавства “Стара Волинь і Волинське Полісся (краєзнавчий словник від найдавніших часів до 1914 р.)” (Вінніпег, 1984) і “Стародавні пам'ятки Волині” (Торонто, 1975); історико-географічні розвідки з топографії міст і містечок – Літовежа, Махнівки, Небеля, Пересопниці, Сутейська, Червена і Червенських городів, Шумська; особливо описи Крем'янця (“Волинська Швейцарія”); історична картографія (археологічний атлас Волині і Волинського Полісся у складі дванадцяти оригінальних і унікальних авторських мап, Крем'янець 1939 р.); дослідження з історичної краєзнавчої бібліографії (огляди україніки в

європейській історичній літературі); проблеми теорії і практики музеєзнавства на підставі чималого особистого досвіду роботи у музеях Варшави, Кракова, Крем'янця, Львова у 20-50-х роках ХХ ст.; гідрологія (“Ріка Прип'ять та її допливи”, 1960); палеонтологічні студії.

Згідно проведених підрахунків, на підставі попередніх бібліографічних показників авторства Максима Бойка та власних розвідок, загальна кількість праць О. Цинкаловського становить 150 наукових та науково-популярних праць.

З'ясовано, що окремим напрямком наукової та культурно-просвітницької діяльності О. Цинкаловського стала його праця як музейного працівника та музеєзнавця. Показано, що професійна діяльність вченого пов'язана з Архівом історії Унії, Державним археологічним музеєм у Варшаві, Кременецьким краєзнавчим музеєм. Стверджено, що вчений добре розумів значення музеїв та музеєзнавства у краєзнавчих студіях. Серед теоретичних розробок О. Цинкаловського слід згадати його характеристику музейництва на Лемківщині. Характеризуючи стан охорони пам'яток культури і природи в Україні дослідник обґрунтовує необхідність створення т. зв. “скансенів”.

Важливим є не лише дослідити науковий доробок О. Цинкаловського, а й на належному рівні оцінити його внесок в розвиток волинезнавства. У роботі показані різні аспекти увічнення пам'яті науковця – це, насамперед, видання праць, опублікованих ним або про нього; проведення низки наукових конференцій присвячених вченому; встановлення пам'ятних дощок на честь волинезнавця; найменування його іменем вулиць у м. Володимирі-Волинському й Ковелі та ін.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

– *уперше*: створено цілісне дослідження наукової та культурно-просвітницької діяльності Олександра Цинкаловського; представлено наукову творчість вченого як представника історичної науки Західної

України у міжвоєнний період; введено до наукового обігу низку неопублікованих документів, що стосуються наукової діяльності волинезнавця, зокрема з фондів відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. Василя Стефаника НАН України, а також Волинського краєзнавчого музею; висвітлено головні напрями діяльності вченого як археолога, етнографа та краєзнавця; показано участь Олександра Цинкаловського у науковому та національно-культурному житті;

– *уточнено*: характеристику джерельної бази та стану наукового опрацювання наукової та культурно-просвітницької спадщини Олександра Цинкаловського; діяльність вченого як представника державних пам'яткоохоронних та музейних установ Другої Речіпосполитої та Польської Народної Республіки; розширено та уточнено бібліографію вченого за рахунок нефіксованих раніше творів, здійснено їх систематизацію та проблемно-тематичним принципом;

– *подальшого розвитку* отримало твердження, що Олександр Цинкаловський зайняв належне місце серед дослідників минулого Волині, а його підхід до студій визначався комплексним характером пошуків та концептуальним баченням історичного минулого краю.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що наведені у праці факти, висновки та узагальнення можуть бути використані в ході волинезнавчих студій (особливо з праісторії Волині) та археологічних розвідок. Використавши результати досліджень, можна буде уточнити біографію Олександра Цинкаловського, належно оцінити його внесок у розвиток української історичної науки. Отримані дані можуть бути корисними під час підготовки узагальнюючих праць з історії України, історіографічних праць, укладанні бібліографічних довідників, шкільних підручників та посібників, навчально-методичних посібників для вчителів. Матеріали дослідження можуть доповнити зміст навчальних курсів з археології, методики польової археології, а науково-теоретичні результати

– для підготовки спецкурсів з біографістики у вищих навчальних закладах. Викладений у дисертації фактичний матеріал придатний для використання в екскурсійній та музейній роботі.

Ключові слова: Олександр Цинкаловський, наукова діяльність, культурно-просвітницька діяльність, Західна Волинь, Друга Річпосполита, краєзнавство.